

Duurzaam dorps wonen

AUTEURS & FOTOGRAFIE Tim Devos, Maarten Wauters, Koen Van den Troost & Michael Ryckewaert

De Vlaamse woondroom met zijn fixatie op de vrijstaande woning in het groen verwordt stilaan tot een nachtmerrie voor onze collectieve leefomgeving. Banale 'verappartementisering' van dorpskernen wordt jammerlijk aanzien als enige alternatief. Er is daarom grote behoefte aan concrete voorbeelden van hoe kwaliteitsvolle, duurzame verdichting ook in een buitenstedelijke context mogelijk is.

Recente cijfers vertellen ons dat de huidige voorraad aan bouwgrond in Vlaanderen nog voldoende is om te voorzien in de toekomstige woningnood. In het boek 'Een woonmodel in transitie' wordt echter gewezen op een belangrijk kwalitatief probleem: de gronden zijn vaak slecht gelegen vanuit het oogpunt van een duurzame ruimtelijke ontwikkeling. Het gaat hier namelijk grotendeels om erg verspreide resten of 'pockets' in bestaande linten en verkavelingen, ver buiten verstedelijkt gebied. Wanneer niet wordt nagedacht over goede alternatieven zal de aard van de huidige reserve ongetwijfeld leiden tot een verdere invulling met vrijstaande grondgebonden woningen waarbij bewoners sterk afhankelijk zijn van een individuele automobiliteit. Bovendien situeren deze terreinen zich dikwijls op waterziek gebied. Deze situatie wijst ons steeds dringender op de grenzen van ons vastgeroeste 'traditionele' Vlaamse woonmodel, waarbij eindeloze lintontwikkelingen en perceelplannen het landschap hebben herleid tot een sterk gefragmenteerde lappendeken. Dit model dat gestoeld is op de verheerlijking van het eigen bezit van een suburbane of landelijke woning met tuin, consumeert en versnipperd niet enkel enorm veel open ruimte, maar vereist bovendien een uitgebreid wegennetwerk en duur rioolsysteem. Om de negatieve impact van de verdere woonontwikkeling op de natuur en onze leefomgeving te beperken is het daarom van belang om niet enkel strategisch na te denken bij welke bouwgrondreserves in de toekomst worden aangesneden, maar bovendien in te zetten op een

kwaliteitsvolle verdichting van de bestaande nederzettingsstructuur. Dit stelt ons voor een belangrijk ruimtelijk ontwerpvoorbeeld op zoek naar alternatieve typologieën en configuraties. Het aanbieden van tastbare voorbeelden van hoe woonontwikkeling in Vlaanderen in de toekomst ook anders kan, is immers essentieel als stimulans om een collectieve mindswitch op gang te brengen.

Ontwerpbureau Posad en het Team Vlaamse Bouwmeester schuiven in hun project "Flemish metropolitan dream" (tentoongesteld op de 5de Internationale Architectuur Biënnale 2012 te Rotterdam) het typische Vlaamse dorp naar voor als één van de strategische leefomgevingen waarop in de toekomst ingezet zal moeten worden.

De situatie wijst ons op de grenzen van ons vastgeroeste 'traditionele' Vlaamse woonmodel

Bovendien presenteerde deSingel in oktober en november 2011 in haar tentoonstellingsreeks 'jonge denkers, makers, dromers' een ontwerp van IO-architecten voor nieuwe woonverdichting in de gemeente Nazareth, één van de Vlaamse gemeenten met het grootste overschot aan woonuitbreidingsgebied. Deze ontwerpende onderzoeken steunen op diagnoses en ruimtelijke prospectie verricht door het Steunpunt Ruimte en Wonen. Ze roepen op om op zoek te gaan naar strategieën die het evenwicht kunnen houden tussen verdichting en woonkwaliteit en tegelijkertijd het bestaande dorpsweefsel en cultuurlandschap respecteren of zelfs kunnen versterken. Binnen dat zelfde kader werd er op zoek gegaan naar toekomstvisies en ontwikkelingsplannen voor zowat het laatste beschikbare woonuitbreidingsgebied in de kleine dorpsgemeente Vorselaar, gelegen in de Antwerpse Kempen.

1860 bebouwing, bebouwing en waterlopen

1940

huidig

Deze oefening heeft vorm gekregen op basis van twee duidelijke uitgangspunten. Enerzijds wordt er consequent ingezet op het introduceren van eerder 'stedelijke' concepten zoals het creëren van centraliteit, collectiviteit en gegroepeerde voorzieningen, alsook een veelheid aan gekoppelde typologieën. Dit als reactie op de reeds zichtbare tendens dat de klassieke gezinswoning in het groen steeds minder dominant aan het worden is, terwijl er een steeds grotere interesse bestaat naar verschillende soorten woonvormen. Bovendien kunnen dit soort concepten net de compactheid introduceren die de resterende groenruimte en dorps karakteristieken kan beschermen. Hiermee wordt gezocht te breken met de gewoonlijke concentratie van appartementen in de dorpskern die daardoor veel van zijn kwaliteiten verliest, terwijl elders hardnekkig vastgehouden wordt aan een geïdealiseerde landelijke typologie. Met andere woorden: Er wordt gezocht naar een tussenweg als reactie op de hardnekkige dualiteit tussen appartementen en grondgebonden verkavelingen waaraan nog veel vastgehouden wordt.

Anderzijds pleit de oefening ervoor om de nieuwbouw van woningen niet langer te bekijken als losstaande projecten, maar het in te bedden in een bredere context vanuit de erkenning dat elk project ook de omgeving grondig transformeert. Daarom werd deze opdracht in de eerste plaats aangegrepen als een oriënterende zoektocht naar een potentiële 'toolkit' voor ruimtelijke kwaliteit en duurzaamheid. Het ontwerpproces werd daartoe vertaald naar een stappenplan, wat toelaat om de gaandeweg genomen beslissingen

eenvoudig te structureren, verduidelijken en communiceren. Bovendien benadrukt het idee van een stappenplan het belang om uit te gaan van een gefaseerde ontwikkeling. Hierdoor wordt rekening gehouden met de realiteit dat woonkernen zich geleidelijk ontwikkelen en keert het zich af van een kant en klaar masterplan. Zo heeft deze aanpak uiteindelijk geleid tot het afbakenen van vijf stappen die breed toepasbaar kunnen zijn op zowel nieuwe ontwikkelingen als de verdichting van bestaande kernen. Deze stappen worden verder beschreven en geïllustreerd door het eigenlijke ontwerp.

Onderliggende structuren als leidraad

In een zoektocht naar een duurzame dorps ontwikkeling is het bijzonder zinvol om op zoek te gaan naar reeds aanwezige structurende kenmerken van het landschap die richting kunnen geven aan de vormgeving en de groei van projecten. Op de bestudeerde site in Vorselaar is het agrarisch landschap nog grotendeels intact; de waterhuishouding vervult een belangrijke structurerende rol. Na analyse van deze structuren werden ze als onderlaag in het ontwerp opgenomen en vormen de basis voor de nieuwe verkaveling. De aanwezige houtkanten (rijen struiken en bomen) en grachten definiëren een systeem van 'kamers' die de site onderverdelen in verschillende entiteiten, wat fasering of geleidelijke uitbreiding en differentiatie toelaat en tegelijkertijd voorziet in de waterhuishouding. De paden van het aangrenzende kasteelpark worden verlengd

door de site en zorgen zo voor de verweving met de omliggende bebouwing. Verder wordt bestaand groen, zoals de aanwezige resten naaldbosjes geïntegreerd als kwalitatief element binnen de ontwikkeling.

Specificatie van de woonnoden

In de Vlaamse woonkernen zien we een aantal algemene tendensen wat betreft de woonnoden, verkozen leefomgevingen en woonwensen van verschillende lagen van de bevolking. Toch is het belangrijk om de specifieke lokale situatie demografisch te kaderen en de specifieke noden en huidige beperkingen in beeld te brengen. Zo wordt Vorselaar gekenmerkt door een zeer trage groei, die nu veelal ongecoördineerd wordt georganiseerd en waaruit de zoektocht is gegroeid naar een geïntegreerd ontwikkelingsconcept dat in fases kan worden geïmplementeerd. Vergrijzing is de meest uitgesproken problematiek in Vorselaar. Jonge gezinnen vinden er steeds minder kansen op een woonplaats en verkiezen veelal een grote gemeente of stad. Er is dus nood aan aangepaste woonvormen voor ouderen met een zekere centrumgerichtheid terwijl er bovendien moet worden voorzien in aangepaste typologieën om tegemoet te komen aan jonge gezinnen om uitvlucht te beperken.

Inbedding in bredere context

Het is van cruciaal belang een project niet te bekijken als een losstaand gegeven, maar te kaderen binnen de bredere context en een visie op de ontwikkeling van de ruimere omgeving. Door de bestaande structuur van Vorselaar te analyseren, werd de conclusie getrokken dat het voor de ontwikkeling nuttig was zich als een

'plugin' te oriënteren op de secundaire verbindingssas in de regio. Hierbij werden ook andere gehuchten geïdentificeerd en uitgewerkt als plugins. De plugin is een reactie op de verkaveling in keten, die de bestaande typische structuur van Vorselaar - waarbij bebouwing en bebossing zich ritmisch afwisselen - kan vrijwaren en versterken. Er is gekozen de autoverbinding weg te leiden van de dorpskern en voor zachte verbindingen naar de kern te opteren. Dit speelt in op het promoten van alternatieve vervoersmiddelen voor korte verplaatsingen en de wens om geen onnodig doorgaand verkeer in de dorpskern en de ontwikkeling te creëren.

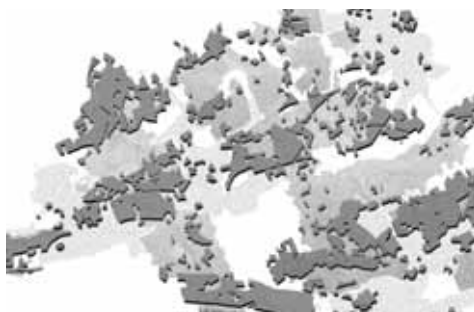
De basisstructuur geeft de mogelijkheid in verschillende typologieën te voorzien die een mix aan kwaliteiten en bewoners tot doel hebben

Organisatie van interne circulatie en collectieve ruimtes

De interne organisatie van de 'plugin' bouwt voort op de keuzes die gemaakt werden in de vorige stappen en geeft vorm aan de vooropgestelde gefaseerde ontwikkeling. Er werd geopteerd voor één algemene ontsluiting of toegang die aansluit op een centrale kamer, welke van daaruit de gehele ontwikkeling verder ontsluit. Deze organisatie voegt een stedelijke kwaliteit toe op basis van een gemeenschappelijk plein en vermijdt onnodig doorgaand verkeer. In

Kernen en infrastructuur

bosfragmenten

beekvalleien

Systeem van Plugins met aanduiding ontwerpsite

Huidige toestand 'kamer' op de projectsite

Ontwerpvoorstel

een tweede fase wordt er een lus rond de centrale kamer voorzien die de bijkomende kamers ontsluit, waardoor er een verkeersvrij plein ontstaat. Op de knooppunten van deze hoofdcirculatie en de doorweven zachte verbindingen, worden groenruimtes en gemeenschappelijke parkeergelegenheden voorzien.

Invullen structuur met een veelheid aan typologieën

De vorige stappen hebben een basisstructuur van verschillende kamers gecreëerd. Deze geven de mogelijkheid in een verscheidenheid aan typologieën te voorzien, die een mix aan kwaliteiten en bewoners tot doel heeft en tegemoet komt aan de geanalyseerde noden. Zo heeft elke kamer zijn eigen karakter en kan dus als entiteit

op zich vormgegeven en ingevuld worden, terwijl de grotere onderliggende structuren zoals die voorheen werden gedefinieerd voor de samenhang zorgen door kamers te verknopen en verbinden. Deze aanpak steunt sterk op het consequent inplannen van collectieve voorzieningen. Zo wordt parkeergelegenheid gegroepeerd, worden kwalitatieve openbare groenruimtes en een centraal plein voorzien, en wordt dit alles verbonden aan een circulatiesysteem dat met zo weinig mogelijk infrastructuur zoveel mogelijk wooneenheden zoekt te ontsluiten. Op deze manier is er een basisstructuur uitgedacht die de juiste voedingsbodem geeft om verschillende alternatieve woonvormen mogelijk te maken, waarbij de grens tussen het individuele en het collectieve vervaagt. Hiermee wil het

Perspectief beelden

ontwerp een verscheidenheid aan woontypes aanbieden, aangepast aan de noden van verschillende groepen. Zo is er nood aan betaalbaar wonen voor jonge gezinnen, die zich nu vooral aangewezen zien op het kleinere woonaanbod in de steden, en aan compactere woonvormen voor ouderen met centrale, gedeelde (zorg) voorzieningen. Er wordt zo eveneens ingespeeld op de steeds grotere vraag naar diverse woonvormen en het stijgend belang van collectieve typologieën. Anderzijds laat een dergelijk gemengd project ook toe om sociale woonvormen te integreren.

Conclusie

De zoektocht naar een duurzame woonomgeving wordt een steeds dringender vraagstuk en er is bijgevolg steeds meer kennis voorhanden wat betreft alternatieve woonvormen en kwaliteitsvolle ruimtelijke configuraties. Hoewel deze nieuwe concepten in de mode zijn en vlot over de tong gaan, worden ze alsnog beduidend weinig toegepast in de praktijk. Toepassingen blijven namelijk veelal beperkt tot de stedelijke context met uitzondering van een beperkt aantal grote, prestigieuze projecten. Met de middenschaal tussen individuele en grote projecten gaat het echter opvallend minder goed. Dit is echter de schaal waarop we in buitenstedelijke omgevingen intensief zullen moeten inzetten wanneer we zoeken te breken met de dualiteit tussen appartementen en vrijstaande woningen, en de dominantie van individuele projecten in het voordeel van collectieve woonvormen en kwaliteitsvolle verdichting. Binnen de dorps context is er een duidelijk gebrek aan kwaliteitscontrole, praktisch ingebedde stedenbouwkundige kennis, maar bovenal aan concrete referenties, exploraties en strategieën. Daarom werd er in dit project bewust een vertaalslag gemaakt van de interne logica van het ontwerpproces naar begrijpbare en concrete stappen en motivaties in de hoop het voor een breder publiek begrijpbaar en bovenal toepasbaar te maken. Dit vanuit een geloof dat er een

dringende nood is aan kenniscreatie en reflectie over het dorps wonen op lokaal niveau. Alleen zó kunnen kwaliteitsvolle projecten en samenwerkingen ontstaan. Dit soort oefeningen zijn een bescheiden doch cruciale stap op zoek naar een methodiek voor kwaliteitsvol en duurzaam dorps wonen.

Tim Devos (tim.devos@ees.kuleuven.be) is **Ingenieur architect en momenteel werkzaam als doctoraatsstudent aan de vakgroep geografie van de KU Leuven en redacteur van AGORA**. **Maarten Wauters** (maarten@debardeur.be) is **architect, stedenbouwkundige bij ontwerp bureau Débardeur**. **Koen Van den Troost** (koen.vandentroost@leiedal.be) is **architect, stedenbouwkundige werkzaam bij Intercommunale Leiedal**. **Michael Ryckewaert** (michael.ryckewaert@asro.kuleuven.be) is **docent stedenbouw aan de Erasmushogeschool Brussel en projectleider bij het Steunpunt Wonen aan de KU Leuven**.

Literatuurselectie

Architecture Workroom (2012) Een visionaire woningbouw. Kansen en opgaven voor een trendbreuk in de Vlaamse woonproductie. <http://www.vlaamsbouwmeester.be/files/d94fe39344a34f-7b94e774cff31cbd0e.pdf>

De Meulder, B., Van Herck, K. (red.) (2009) Wonen in Meervoud, Groepswoningbouw in Vlaanderen 2000-2010. Amsterdam: SUN.

Goedertier, L. (2008) Werkboek kwaliteitsvol verkavelen.. Brussel: RWO-Vlaamse Overheid, 2008, p. 98

Posadlabs (2012) Flemish Metropolitan Dream. <http://www.posadlabs.com/flemish-metropolitan-dream/>

Ryckewaert, M., De Decker, P., e.a. (2011) Een woonmodel in transitie. Een toekomstverkenning van het Vlaamse wonen, Antwerpen: Garant